

Praktijkgericht onderzoek

Praktijkgericht onderzoek

Joan Verhoef
Chris Kuiper
Karin Neijenhuis
Connie Dekker-van Doorn
Henk Rosendal

Boom Lemma uitgevers
Amsterdam
2015

Inhoud

Inleiding	9
1 Onderzoek in de zorg	11
1.1 Onderzoek in de zorg	11
1.2 Praktijkgericht onderzoek	12
1.3 De onderzoekscyclus	16
1.4 Een onderzoekende houding	17
1.5 De relatie tussen <i>evidence-based practice</i> en praktijkgericht onderzoek	18
1.6 Onderzoeken, veranderen en innoveren	20
1.7 Gedragscode praktijkgericht onderzoek	25
1.8 Samenwerken met een opdrachtgever	30
1.9 Het begeleiden van praktijkgericht onderzoek	32
2 Theorie van praktijkgericht onderzoek	35
2.1 Onderwerp en vraagstelling van praktijkgericht onderzoek	35
2.2 Literatuuronderzoek	38
2.3 Methoden van praktijkgericht onderzoek	46
2.4 Kwaliteit van het onderzoek	51
2.5 Dataverzameling	57
2.6 Data-analyse	60
2.7 Interpretieren van de resultaten	64
2.8 Rapporteren van de resultaten	66
2.9 Toepassen en implementeren van onderzoeksresultaten	67
2.10 Belangrijke factoren die praktijkgericht onderzoek kunnen belemmeren	71
2.11 Succesfactoren in praktijkgericht onderzoek	73

3	Praktijkgericht onderzoek in de praktijk	77
3.1	Het formuleren van doelstelling en onderzoeksvraag	77
3.2	Het uitvoeren van een literatuuronderzoek	82
3.3	Onderzoeksofzet en onderzoeksvoorstel	91
3.4	Verzamelen van gegevens	94
3.5	Analyseren van gegevens	112
3.6	Beschrijven van de onderzoeksresultaten	124
3.7	Presenteren van de resultaten	125
3.8	Implementeren van onderzoeksresultaten in de praktijk	127
3.9	Publiceren	131
4	Het schrijven van een onderzoeksverslag of artikel	133
4.1	De structuur van een onderzoeksverslag	135
4.2	De titelpagina, het voorwoord en de inhoudsopgave	136
4.3	Samenvatting	138
4.4	Inleiding	139
4.5	Methode	139
4.6	Resultaten	140
4.7	Discussie, conclusie en aanbevelingen	141
4.8	Bronnen	143
4.9	Tabellen, figuren en bijlagen	145
4.10	Schrijfstijl en tekstkwaliteit	146
4.11	Vormgeving en lay-out	150
4.12	Het schrijven van een artikel voor een vaktijdschrift	151
5	Tips	153
5.1	Methode	153
5.2	Onderzoeksonderwerp	153
5.3	Onderzoeksvoorstel	154
5.4	Onderzoeksvraag	154
5.5	Planning en organisatie van het onderzoek	155
5.6	Probleemanalyse en probleemstelling	155
5.7	Samenwerking	156

5.8 Toepassen of implementeren van resultaten	157
5.9 Neem initiatief	158
5.10 Onderzoek als leerproces	158
Literatuur	159
Afkortingen	165
Register	167
Over de auteurs	171

Inleiding

Deze uitgave binnen de reeks ZorgBasics is primair bedoeld voor (aankomende) zorgprofessionals die op een verantwoorde wijze willen bijdragen aan onderzoek, zodat zij vervolgens ook beter in staat zijn om antwoorden te geven op praktijkvragen in de zorg. Denk bijvoorbeeld aan hbo-studenten die aan hun afstudeeronderzoek werken, maar ook aan docenten en professionals in de zorg die hen daarbij begeleiden. Professionals zijn immers doorlopend op zoek naar verbetering van hun handelen. Zij hoeven niet zelf fulltime onderzoeker te zijn, maar zij moeten wel beschikken over:

- een beeld van onderzoek in de zorg en een onderzoekende houding (hoofdstuk 1 Onderzoek in de zorg);
- toegang tot goede informatie;
- theoretische kennis van praktijkgericht onderzoek in de zorg om bij onderzoekspublicaties het kaf van het koren te kunnen scheiden (hoofdstuk 2 Theorie van praktijkgericht onderzoek);
- praktische kennis van praktijkgericht onderzoek (hoofdstuk 3 Praktijkgericht onderzoek in de praktijk);
- de vaardigheid om bevindingen te beschrijven of te publiceren (hoofdstuk 4 Het schrijven van een onderzoeksverslag of artikel).

Om de juiste afwegingen te maken in de zorg zal er zowel kwalitatief als kwantitatief voldoende verantwoord onderzoek moeten worden uitgevoerd.

Onderzoek in de zorg

1

1.1 Onderzoek in de zorg

Onze gezondheidszorg is doorlopend in beweging. In de zorg komt tot uiting hoe wij met elkaar omgaan, wat wij belangrijk vinden en waar onze (on)mogelijkheden en grenzen liggen. De zorg wordt continu ‘bestookt’ met nieuwe inzichten en behandel mogelijkheden, de vele tijdschriften en online databases staan er vol mee.

Veel van deze behandel mogelijkheden voegen iets toe aan de kwaliteit van leven van cliënten of vergroten de doelmatigheid van zorg. Het is onze maatschappelijke én professionele plicht om kennis te nemen van nieuwe kennis en deze waar nodig en mogelijk in te zetten. Er zijn echter ook voorbeelden van nieuwe behandelingen en zorgtechnologieën die geen of nauwelijks toegevoegde waarde hebben. Ook dan is duidelijk wat ermee moet gebeuren: niet toepassen.

Onderzoek levert ook nieuwe dilemma’s op, bijvoorbeeld doordat blijkt dat de nieuwe behandeling wel effectiever is, maar ook veel duurder. Hoe maken we dan een juiste afweging? Hoeveel geld is een bepaalde gezondheidswinst ons waard? Een ander dilemma ontstaat als de toepassing van een nieuwe behandeling in de dagelijkse praktijk net wat anders is dan bij het gepubliceerde onderzoek.

Voorbeeld

Stel dat uit een studie blijkt dat de toepassing van een bepaalde interventie gezondheidswinst oplevert voor mannen tussen de 20 en 40 jaar. Moeten we dit dan ook zonder meer toepassen bij mannen van 50 jaar? Of onder bepaalde voorwaarden? Zo ja, welke? En hoe zit het dan met de toepassing bij vrouwen? Of bij kinderen? Of bij mannen die wat betreft leeftijd wel tot de doelgroep behoren, maar bij wie sprake is van diverse soorten comorbiditeit?

Op bovenstaande vragen hebben we niet een-twee-drie een antwoord, maar ze zijn voor cliënten echter wel van groot belang. Hoe gaan we daarmee om? Met dit soort vragen worden professionals in de zorg regelmatig geconfronteerd. Deze vragen liggen wellicht voor een deel op beleidsniveau, maar ook zorgprofessionals moeten de juiste afwegingen maken. We mogen immers van hen verwachten dat zij het proces van systematisch keuzes maken en behandelen baseren op een herkenbare visie, waarbij gebruik wordt gemaakt van zowel subjectieve als objectieve data, verkregen via deugdelijke onderzoeksprocessen (naar Neistadt & Crepeau, 1998).

1.2 Praktijkgericht onderzoek

Zoals de titel van deze uitgave al aangeeft, gaat het hier om praktijkgericht onderzoek. Dit betekent dat het onderzoek – vaak in samenwerking met hogescholen – wordt uitgevoerd om vragen vanuit de professionele praktijk te beantwoorden. De (wetenschappelijke) eisen aan dit onderzoek zijn niet anders dan die aan onderzoek dat op universiteiten wordt uitgevoerd, maar de richting en inbedding van het onderzoek verschillen daar wel van.

Een hogeschool is een kennisinstelling die gericht is op de (door)ontwikkeling van de beroepspraktijk. Zowel onderwijs

als onderzoek wordt in nauwe samenwerking (vaak in co-productie) met de praktijk uitgevoerd. Deze onderlinge verwevenheid tussen praktijk, onderwijs en onderzoek maakt praktijkgericht onderzoek mogelijk. De doelstelling van het praktijkgericht onderzoek zoals dat door hogescholen wordt uitgevoerd is tweeledig:

1. het geven van een kwaliteitsimpuls aan het hbo-onderwijs en op deze wijze (mede) zorgen voor het up-to-date blijven van dit onderwijs;
2. het leveren van (praktijk)kennis aan de beroepspraktijk en zo bijdragen aan innovatie van de praktijk (www.vereniginghogescholen.nl).

Praktijkgericht onderzoek binnen het hoger beroepsonderwijs (Rosendal & Ong, 2009):

- is *geworteld in de beroepspraktijk*. De vraagstellingen worden ingegeven door de professionele praktijk. Het onderzoek genereert vervolgens kennis, inzichten en producten die bijdragen aan het oplossen van de problemen in de beroepspraktijk en/of aan de ontwikkeling van deze beroepspraktijk;
- wordt vormgegeven binnen een *groot scala van organisatorische verbanden*, waaronder lectoraten, kenniscentra en *centers of expertise*. De lectoren vormen hierbij de rugengraat. Deze verbanden delen kennis en inzichten met bedrijven en instellingen, voeren praktijkgericht onderzoek uit en ontwikkelen, meestal in coproductie met externe partijen, nieuwe kennis, inzichten en producten;
- is *methodologisch verantwoord* en daarnaast sterk gebonden aan de toepassingscontext. Dit betekent dat bij beoordeling van het onderzoek zowel wetenschappelijke criteria als criteria uit de context (beroepspraktijk) een rol spelen. De gegenereerde kennis en inzichten moeten niet alleen geldig en betrouwbaar zijn, maar ook maatschappelijk relevant;
- kent een sterke *verbinding met het onderwijs*. Docenten maken deel uit van de lectoraten en onderzoekscentra. Via stages, opdrachten, leeronderzoek, minoren en afstudeer-

onderzoek zijn studenten actief betrokken bij het onderzoek. Het onderzoek heeft een vernieuwende werking op het curriculum en draagt bij aan de kwaliteit van het onderwijs en aan de verdere professionalisering van het docententeam. Nieuwe en bestaande kennis wordt door de hogeschool samen met de praktijk tot waarde gebracht;

- levert *kennis en inzichten* op die zowel door de *praktijk* als het *onderwijs* worden gebruikt. Dit wordt daarnaast overgebracht via wetenschappelijke publicaties, via bijdragen aan professionele bladen, via producten, modellen en simulaties, via voordrachten en presentaties en via uiteenlopende media, zoals internet, kranten, radio en tv;
- is *gevarieerd*. Het type praktijkgericht onderzoek dat wordt verricht, de wijze waarop kennis en inzichten worden gedocumenteerd en gedeeld, het soort producten dat dit oplevert en de vormgeving van de netwerken zijn afgestemd op wat in de verschillende sectoren van de beroepspraktijk nodig en adequaat is.

Het uitvoeren van praktijkgericht onderzoek is niet eenvoudig. Er komt veel bij kijken en als onderzoeker moet men doorlopend keuzes maken die te maken hebben met de inhoud van het onderzoek en met de uitvoering ervan. Deze keuzes bepalen voor een groot deel de kwaliteit van het onderzoek. Dit geldt overigens zowel voor beginnende als voor meer ervaren onderzoekers (Rosendal & Ong, 2009).

Daarnaast moet de praktijkgerichte onderzoeker er ook voor zorgen dat voldaan wordt aan de geldende ethische maatstaven voor praktijkgericht onderzoek. Deze worden beschreven in de 'Gedragscode praktijkgericht onderzoek' (Andriessen et al., 2010 via www.vereniginghogescholen.nl). Daarin worden vijf regels beschreven voor onderzoekers aan het hbo:

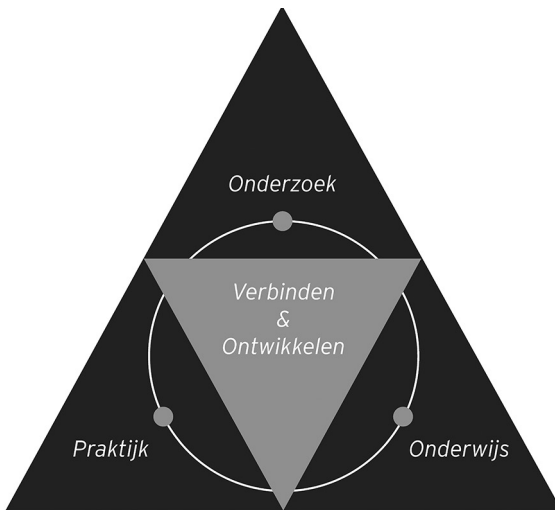
1. onderzoekers dienen het professionele en maatschappelijke belang;
2. onderzoekers zijn respectvol en houden rekening met rechten, belangen, privacy en opvattingen van betrokkenen bij het onderzoek;

3. onderzoekers zijn zorgvuldig; zij rapporteren juist, compleet, nauwkeurig en navolgbaar;
 4. onderzoekers zijn integer;
 5. onderzoekers verantwoorden hun gedrag.
- Zie paragraaf 1.7 voor meer informatie.

Op basis van deze regels kan worden geconcludeerd dat voor praktijkgericht onderzoek onder andere de volgende basisvoorwaarden gelden (Wouters et al., 2015):

- De praktijk wil de vraagstelling graag beantwoord zien.
- Er is (daardoor) vanaf het begin voldoende draagvlak voor het beoogde resultaat.
- De praktijk verleent actief medewerking aan het onderzoek.
- De resultaten worden verwerkt in het onderwijs.

In figuur 1.1 wordt de relatie tussen onderzoek, onderwijs en praktijk geïllustreerd.

Figuur 1.1 De relatie tussen onderzoek, onderwijs en praktijk

Bron: <http://zorginnovatie.hr.nl>

1.3 De onderzoekscyclus

Praktijkgericht onderzoek wordt systematisch opgezet en bestaat uit verschillende stappen. In de hoofdstukken 2, 3 en 4 worden deze stappen toegelicht. De stappen in het kort:

- *Probleemanalyse*: hier wordt de centrale onderzoeksvraag vastgesteld.
- *Onderzoeksontwerp*: op basis van de probleemanalyse wordt het juiste ontwerp (het design) van het onderzoek bepaald. Hierbij wordt altijd rekening gehouden met randvoorwaarden, zoals geld, capaciteit en ethische overwegingen.
- *Verzamelen van gegevens* (dataverzameling): in deze fase worden de gegevens (data) verzameld die nodig zijn voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag.
- *Analyseren van gegevens* (data-analyse): de verzamelde gegevens worden vervolgens geanalyseerd.
- *Rapportage*: de uitkomsten van het onderzoek worden beschreven in een onderzoeksverslag en/of artikel. Hierbij wordt niet alleen antwoord gegeven op de centrale onderzoeksvraag, maar wordt ook kritisch teruggekeken op het onderzoek: hoe is dit verlopen en wat ging (niet) goed?
- *Implementatie*: de resultaten worden daarna verwerkt in zowel de praktijk als het onderwijs.

Voor praktijkgericht onderzoek geldt dat over al deze met elkaar samenhangende stappen in een zo vroeg mogelijk stadium moet worden nagedacht. Zo is het bijvoorbeeld van belang om bij het formuleren van de onderzoeksvragen al nagedacht te hebben over de wijze waarop de gegevens worden verzameld en geanalyseerd. Ook dient vooraf nagedacht te worden over de manier waarop de resultaten kunnen worden geïmplementeerd in de praktijk en het onderwijs. Hierbij is ook de begroting van belang. Deze laatste stap zal niet voor rekening komen van de student, maar eerder voor diens opdrachtgever en/of docent.

1.4 Een onderzoekende houding

Studenten worden binnen het hbo niet primair opgeleid tot onderzoeker. Toch is deelname aan (praktijkgericht) onderzoek cruciaal voor het adequaat kunnen uitoefenen van een beroep op hbo-niveau. Praktijkgericht onderzoek is noodzakelijk voor het behouden én verhogen van de kwaliteit van zowel de beroepspraktijk als het onderwijs. Het is daarom van belang dat hbo-studenten leren hoe onderzoek wordt uitgevoerd en hier ook actief aan kunnen bijdragen. Ook zullen zij gepubliceerde onderzoeksresultaten moeten kunnen integreren in hun beroepspraktijk.

Praktijkgericht onderzoek kan niet los worden gezien van een onderzoekende houding. Daarmee wordt een houding bedoeld die is gebaseerd op nieuwsgierigheid, waarbij doorlopend naar de wereld wordt gekeken alsof deze nieuw is. Deze houding gaat samen met het besef dat er altijd goed moet worden gekeken om iets te (kunnen) begrijpen. Een onderzoekende houding vraagt dat altijd kritisch wordt nagedacht over andere oplossingen en mogelijkheden voor verbetering. Maar daarnaast is deze houding ook gericht op het willen bereiken van een doel en dat kan niet zonder delen van kennis en ervaring. Deze houding, die verwacht wordt van alle hbo-studenten, ligt aan de basis van praktijkgericht onderzoek. Volgens Van der Rijst (www.ecent.nl/artikel/2000/view.do) kenmerkt een onderzoekende houding zich door:

- kritisch willen zijn;
- willen begrijpen;
- willen bereiken;
- willen delen;
- willen vernieuwen;
- willen weten.

1.5 De relatie tussen *evidence-based practice* en praktijkgericht onderzoek

Het doel van onderzoek is het ontwikkelen van nieuwe kennis volgens een van tevoren opgesteld plan (Verschuren, 2009). Bij *evidence-based practice* gaat het om het toepassen van onderzoeksresultaten en daarmee om het gebruiken van de aanwezige kennis. Evidence-based practice is daarmee een manier om onderzoek te verbinden met de beroepspraktijk. In onderzoek gaat het om het ontwikkelen van kennis op grond waarvan algemene uitspraken gedaan kunnen worden over het bieden van effectieve zorg; bij evidence-based practice gaat het om het nemen van een goed onderbouwde beslissing in een specifieke behandeling.

Bij praktijkgericht onderzoek gaat het om kennisontwikkeling om uiteindelijk effectiever te handelen in een specifieke context. Uitkomsten uit (praktijkgericht) onderzoek kunnen een rol spelen bij het nemen van beslissingen in de zorg.

Bij evidence-based practice gaat het om het nemen van klinische beslissingen op basis van het best beschikbare bewijs, in combinatie met de kennis en ervaring van de beroepsbeoefenaar en de waarde(n) en voorkeur van de *individuele* patiënt (Kuiper et al., 2012b).

Het mede op basis van onderzoeksbewijs (be)handelen is een proces waarbij een (zorg- of praktijk)vraag wordt geformuleerd, in (recente) wetenschappelijke literatuur wordt gezocht naar een antwoord op deze vraag en de gevonden literatuur wordt beoordeeld, waarna wordt bepaald of deze literatuur/dit antwoord in dit specifieke geval kan worden toegepast. Ten slotte wordt het eigen handelen geëvalueerd. Het (systeematisch) toepassen van deze vijf stappen vormt de methodiek van evidence-based practice (Sackett et al., 1996; Verhoef et al., 2012):

1. Het (zorg- of praktijk)probleem vertalen naar een beantwoordbare vraag.
2. Het efficiënt zoeken naar het beste bewijsmateriaal.

3. Het beoordelen van het gevonden bewijs op methodologische kwaliteit en toepasbaarheid.
4. Het toepassen van het gevonden resultaat in de praktijk.
5. Het regelmatig evalueren van het proces en het resultaat.

Bij evidence-based practice wordt gezocht naar kennis uit verschillende bronnen (wetenschappelijk, professioneel en persoonlijk), naar bewijs en naar *evidence*. Evidence wordt hier opgevat als getoetste en betrouwbaar bevonden persoonlijke en professionele kennis, bewijs als de resultaten van wetenschappelijk onderzoek (Kuiper et al., 2012a).

Zeker wanneer er geen bewijs voorhanden is of als het bewijs onvoldoende is om de vraag in zijn geheel te beantwoorden, of wanneer gevonden bewijs niet toepasbaar is, moet er ook gezocht worden naar geëxpliciteerde evidence. Ook kennis die niet geëxpliciteerd is, is te toetsen en kan leiden tot evidence. In dit proces wordt impliciete kennis van de patiënt, de behandelaar, van experts en collega's expliciet gemaakt en getoetst (Kuiper et al., 2012b).

Praktijkgericht onderzoek maakt gebruik van al aanwezige kennis en bewijs. Bij het zoeken naar bestaande kennis kan gebruik worden gemaakt van de methodiek van evidence-based practice.

De resultaten van praktijkgericht onderzoek kunnen op hun beurt evidence of bewijs leveren en daarmee een bijdrage leveren aan verdere kennisontwikkeling en evidence-based handelen.

Naast de verschillen in doelstellingen van praktijkgericht onderzoek en evidence-based practice zijn er ook overeenkomsten. De eerder genoemde onderzoekende houding speelt ook bij evidence-based practice een voorwaardelijke rol; zonder nieuwsgierigheid en een kritische blik kan de verzamelde evidence niet op de juiste wijze toepast worden. Daarnaast heeft evidence-based practice ook een eigen methodiek, waarmee een soortgelijk cyclisch proces als bij praktijkgericht onderzoek wordt doorlopen. Ten slotte heeft de professional voor het kunnen uitvoeren van beide methoden dezelfde

onderliggende basiskennis nodig, namelijk kennis van methodologie van wetenschappelijk onderzoek.

1.6 Onderzoeken, veranderen en innoveren

Om de kwaliteit van de zorg aan te laten sluiten op actuele vragen en problemen is het nodig om de praktijk voortdurend kritisch te bekijken en waar nodig te veranderen (en te verbeteren) of te vernieuwen. Praktijkgericht onderzoek kan zich ook richten op een gesignaleerde kans of een latente vraag, om de zorgpraktijk (verder) te verbeteren of vernieuwingen in te voeren (ZonMw, 2013).

1.6.1 *Onderzoeken*

Door middel van onderzoek kan worden nagegaan wat werkt en wat niet werkt, of welke behandelingen maar ten dele werken.

Wetenschappelijk onderzoek is 'het doelbewust en methodisch zoeken naar nieuwe kennis in de vorm van antwoorden op vooraf gestelde vragen volgens een tevoren opgesteld plan' (Verschuren, 2009).

Praktijkgericht onderzoek bestudeert de praktijk en de knelpunten die zich daarin voordoen en zoekt in samenwerking met professionals uit de praktijk naar valide, onderbouwde, oplossingen. Praktijkgericht onderzoek onderscheidt zich wat betreft methodologie niet per definitie van ander wetenschappelijk onderzoek, maar wel in gerichtheid en in doelstelling. Het doel van praktijkgericht onderzoek is het op wetenschappelijk verantwoorde wijze bijdragen aan oplossingen voor praktijkproblemen, het beantwoorden van praktijkvragen en het ontwikkelen en innoveren van de beroepspraktijk. Resultaten van praktijkgericht onderzoek kunnen verschillende vormen hebben, zoals nieuwe kennis, inzichten,